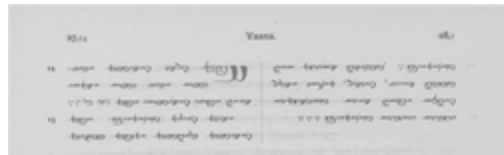

Aszem Wohu

Aszem Wohu (awestyjskie *ašəm vohu*^[1]) – jedna z najważniejszych mantr zaratusztriańskich^{[2.1][3.1]}. Nazwa pochodzi od dwóch początkowych słów. Tekst formuły znajduje się w Jasnie 27.14^[4.1] i należy do najstarszych utworów zaratusztriańskich^[1]. Ze względu na archaiczność języka, niejasną składnię i wieloznaczność najważniejszych słów jej dokładne znaczenie pozostaje przedmiotem sporów badawczych^{[1][5.1][3.2][6.1]}.

Mantry Aszem Wohu (27.14) i Jenghe Hatam (27.15) w Aweście według edycji Geldnera.

Znaczenie

Aszem Wohu, Ahuna Wairja, Jenghe Hatam i Airjaman Iszja to cztery najważniejsze mantry zaratusztriańskie^[5.2]. Trzy pierwsze poprzedzają Gathy w układzie Jasny, natomiast Airjaman Iszja następuje po nich^[7.1]. Według Schlerath'a Aszem Wohu jest jedną z najstarszych formuł modlitewnych w zaratusztrianizmie i mogła być używana już w czasach Zaratusztry lub jego bezpośrednich następców^[1]. Według zaratusztriańskiej tradycji formuła ta została wypowiedziana przez Ahurę Mazdę na początku istnienia kosmosu^[8.1]. Jest jedną z najczęściej recytowanych mantr, obok Ahuna Wairji^[2.2]. Uważa się, że formuła została ułożona tak, aby skupiać uwagę wiernego na Aszy oraz na jej uosobieniu Amszaspandzie Asza Wahisza^{[9.1][10.1]}. W dwunastu słowach mantry pojęcie *ašə* pojawia się trzy razy^[4.1].

Mantra była i jest ważna zarówno w praktyce indywidualnej, jak i liturgicznej^[10.2]. Teksty religijne podkreślają konieczność starannej i uważnej recytacji^[1]. Wypowiada się ją w różnych sytuacjach dnia codziennego, na przykład przy zmianie pozycji podczas snu^[11.1]. Towarzyszy także rytuałom oczyszczenia, takim jak *padiab*^[12.1]. W praktyce łączy się ją z innymi formułami i modlitwami, a liczba jej powtórzeń zależy od kontekstu – na przykład przed *Srosz Badž* recytuje się ją trzy razy^[10.2].

We fragmencie sasanidzkiej Awesty znanym jako *Hadocht nask* znajduje się lista korzyści, jakie niesie ze sobą recytowanie Aszem Wohu^[13.1]. Szczególną siłę przypisywano wypowiedzeniu mantry przed śmiercią – miało to gwarantować ochronę duszy umarłego^[2.3]. Według Skjærvø tekst mantry mówi o nagrodzie czekającej na tych, którzy swoimi działaniami przyczyniają się do odnowienia pierwotnego ładu świata ustanowionego przez Ahurę Mazdę^[14.1]. Ten sam badacz podaje także, że w zaratusztriańskiej tradycji formuła jest uważana za silną broń przeciw dewom^[14.1].

W relacji do innych tekstów awestyjskich

Aszem Wohu znajduje się w Jasnie 27.14, między Ahuna Wairją z Jasny 27.13 a Jenghe Hatam z Jasny 27.15^[1]. Formuła poprzedza Gathę Ahunawaiti^[9.2] i wchodzi w skład Staota Jesnja^[9.2]. Aszem Wohu występuje lub jest przywoływana ponad dwieście razy w Aweście^{[1][3.1]}. Jest recytowana po odśpiewaniu każdej sekcji w Gathach^[9.2]. Skjærvø zwraca uwagę, że w Aweście jedna lub dwie recytacje tej formuły często występują przed albo po większych tekstach^[14.2]. Z tego powodu niektórzy badacze interpretują Aszem Wohu i inne wielkie mantry także jako elementy organizujące strukturę tekstu awestyjskiego, przypisując im funkcję podobną do interpunkcji lub znaków oddzielających poszczególne sekcje^[14.2].

Tekst

Mantra pojawia się w Jasnie 27.14. W edycji Geldnera tekst brzmi:

ašəm vohū vahištəm astī
uštā astī uštā ahmāi
hyaṭ ašāi vahištāi ašəm^[4.1]

— Nieznany, edycja K. F. Geldner, Jasna 27.14

Mantra składa się z dwunastu słów ułożonych według rytmicznego i aliteracyjnego wzorca^[5.1]. Taki zabieg mógł mieć na celu ułatwianie zapamiętywania formuły zwykłym wiernym^[5.1]. Tekst powtarza słowa związane z pojęciami *aša* (prawda, ład), *vohū* (dobra, a w formie *vahišta* najlepsza) i *uštā* (upragniona, pożądana)^[15.1]. W większości manuskryptów pojawiają się tylko dwa początkowe słowa formuły^[3.1], co wskazuje, że tekst był dobrze znany i mógł być przywoływany skrótowo^[1].

Egzegeza

Aszem Wohu była przedmiotem egzegezy już w okresie Młodszej Awesty^[7.2]. Zdaniem Ahmadiego jest to dowód na to, że już w tamtych czasach istniały niejasności co do znaczenia tej formuły^[3.1]. Komentarz do mantry znajduje się w Jasnie 20.1 – 3, wchodzącej w skład tak zwanego Bajan Jasztu^{[5.3][a]}. Według Jasny 20.1 przez recytację pierwszego wersu przypisuje się Aszy najlepsze z tego, co dobre^[5.4]. Według Jasny 20.2 przez recytację drugiego wersu powierza się każdego człowieka miłującego Aszę każdemu innemu człowiekowi, który również miłuje Aszę^[5.4]. Według Jasny 20. 3 przez recytację trzeciego wersu oddaje się prawdę mantry Aszy Wachiszcie, do której należy asza^[5.4].

Informacje z Awesty

Jasna 61.1 przywołuje Aszem Wohu jako formułę mogącą łączyć świat materialny ze światem niematerialnym^[10.2]. Fragment Hadocht nasku z sasanidzkiej Awesty zawiera opis korzyści wynikających z recytacji Aszem Wohu. Tekst podkreśla, że mantrę należy recytować z wiarą i służy ona oddaniu czci całemu dobremu stworzeniu^[16.1]. Jej poprawna recytacja zwiększa siły duchowe wiernego^[16.1]. Odmawianie Aszem Wohu jest równoznaczne z wykonaniem stu aktów oddawania czci (*khshnaothra*) Aszy^[16.1]. Okoliczności recytowania mantry mogą jeszcze zwielokrotnić jej moc^[16.2]:

- przed jedzeniem i piciem wielokrotność to dziesięć
- przed spożyciem haomy wielokrotność to sto
- przed snem wielokrotność to tysiąc
- przed stosunkiem seksualnym lub zaraz po przebudzeniu wielokrotność to dziesięć tysięcy
- przed śmiercią wielokrotność to nieskończoność

Późniejsza tradycja

W późniejszej tradycji zaratusztriańskiej Aszem Wohu zachowała znaczenie jednej z najważniejszych i najczęściej używanych mantr^[17.1]. Wchodzi w skład codziennej praktyki indywidualnej i liturgicznej^[17.1]. Znajomość tej mantry pozostaje jednym z elementów tożsamości zaratusztriańskiej^[18.1]. Niektóre organizacje zaratusztriańskie w Indiach wymagają umiejętności recytowania mantr Ahuna Wairja i Aszem Wohu po awestyjsku od migrantów z Iranu, którzy szukają u nich wsparcia^[18.1].

Sogdyjska wersja

W manuskryptach odkrytych w Dunhuang znaleziono sogdyjską wersję Aszem Wohu^[19.1]. Tekst wykazuje osobliwości językowe w porównaniu z zachowaną wersją awestyjską^[19.2]. Zdaniem Gershevitch'a może to świadczyć o tym, że mantra była rozpowszechniona wśród ludów irańskich jeszcze przed pojawieniem się Zaratusztry^[19.3]. Jenny Rose podaje, że w sogdyjskiej wersji odpowiednikiem awestyjskiego *ašəm* jest forma *-rtm*, identyczna ze staroperskim *-rtam*^[18.2].

Interpretacje

Dokładne znaczenie mantry nie jest pewne. Badacze proponują różne tłumaczenia i teorie dotyczące sensu. Poniższe interpretacje podane są w porządku chronologicznym.

Lentz

Wolfgang Lentz tłumaczył formułę następująco:

Prawda [jest] dobrem. Jest najwyższym dobrem.
Zawiera się w pragnieniu, [a konkretnie] w pragnieniu

[prawdy], [skierowanym] ku temu, co [jest] prawdą [jako] najwyższe dobro.^{[6.2][b]}

— Nieznany, tłumaczenie Wolfgang Lentz, Jasna 27.14

Lentz uważał, że Aszem Wohu można odczytać na kilka sposobów^[6.1]. Według niego mantra nie jest zwykłą grą słów, tylko poetycką definicją^[6.2]. Formuła zestawia kilka podstawowych motywów: prawdę, dobro, pragnienie i bycie, ale tematem nadrzędnym pozostaje prawda. Lentz parafrazuje sens tak: prawda jako zasada oznacza uznanie wartości moralnych^[6.3]. Opiera się na wolnym wyborze, jest częścią każdego dobrego pragnienia i jest realizowana, gdy człowiek dąży do prawdy^[6.3]. Mantra ma być poetyckim podsumowaniem tego teologicznego przekazu^[6.3].

Gershevitch

Ilia Gershevitch tłumaczył formułę następująco:

Prawda jest najcenniejszym dobrem: z własnej woli [uštā], zgodnie z [jego] życzeniem [uštā], Prawda przysługuje temu, kto jest najlepszy wobec Prawdy.^{[19.3][c]}

— Nieznany, tłumaczenie Ilia Gershevitch, Jasna 27.14

Zdaniem Gershevitch'a mantra nie zawiera niczego specyficznie zaratusztriańskiego i mogłaby być pochwałą *rta* (prawda i ład) z irańskiej starożytności, jeszcze przed pojawieniem się awestyjskiego terminu *aša*^[19.3].

Humbach

Helmut Humbach, we współpracy z innymi badaczami stworzył kilka tłumaczeń formuły.

Z Pallanem Ichaporią zaproponował dwie wersje:

Prawda jest najlepsza [ze wszystkiego, co] dobre.
Zgodnie z pragnieniem, to, czego się pragnie,
jest prawdą dla Tego/tego, który [reprezentuje] najlepszą prawdę^{[15.1][d]}

— Nieznany, tłumaczenie Helmut Humbach i Pallan Ichaporia, wersja I, Jasna 27.14

Prawda jest najlepsza [ze wszystkiego, co] dobre.
Zgodnie z pragnieniem, zgodnie z pragnieniem, prawda
jest dla Tego/tego, który [reprezentuje] najlepszą prawdę^{[15.1][e]}

— Nieznany, tłumaczenie Helmut Humbach i Pallan Ichaporia, wersja II, Jasna 27.14

Wraz z Elfenbeinem i Skjærvø tłumaczył formułę na trzy różne sposoby:

Prawda jest najlepsza [jako część wszystkiego, co] dobre.
Zgodnie z pragnieniem [wszystkie] upragnione [rzeczy] są dostępne [jako] prawda
dla [tego], co [jest] najlepszą prawdą.^{[20.1][f]}

— Nieznany, tłumaczenie Helmut Humbach, Josef Elfenbein i Prods Oktor Skjaervo, wersja I, Jasna 27.14

Prawda jest najlepsza [jako część wszystkiego, co] dobre.
Zgodnie z pragnieniem [wszystkie] upragnione [rzeczy] są dostępne [jako] prawda
dla [tego], który [jest] Najlepszą Prawdą.^{[20.1][g]}

— Nieznany, tłumaczenie Helmut Humbach, Josef Elfenbein i Prods Oktor Skjaervo, wersja II, Jasna 27.14

Prawda jest najlepsza [jako część wszystkiego, co] dobre.
Zgodnie z pragnieniem [wszystkie] upragnione [rzeczy] są dostępne [jako] prawda
dla [tego], który [reprezentuje] najlepszą prawdę.^{[20.1][h]}

— Nieznany, tłumaczenie Helmut Humbach, Josef Elfenbein i Prods Oktor Skjaervo, wersja III, Jasna 27.14

Razem z Klausem Faiss'em przetłumaczył formułę na angielski i niemiecki:

Prawda jest najlepszym/najwyższym dobrem/posiadaniem.
Zgodnie z pragnieniem / według woli [rzeczy] upragnione są [dostępne]
[jako] prawda dla Tego, który [jest] Najlepszą Prawdą.^{[21.1][i]}

— Nieznany, tłumaczenie Helmut Humbach i Klaus Faiss, wersja angielska, Jasna 27.14

Prawdziwość jest najlepszym/najwyższym dobrem.
Według życzenia/upodobania upragnione [rzeczy] są dostępne jemu,
Najlepszej Prawdziwości, [jako] prawdziwość.^{[21.1][j]}

— Nieznany, tłumaczenie Helmut Humbach i Klaus Faiss, wersja niemiecka, Jasna 27.14

Humbach uważał, że mantra została celowo ułożona jako krótka i zawierająca powtórzenia. Miało to na celu ułatwić jej naukę i zapamiętywanie każdemu, nawet prostym ludziom^[5.1]. Celowa była też niejednoznaczność jej treści – miało to skłaniać bardziej refleksyjnych wyznawców do medytacji nad prawdą, dobrem i pragnieniem oraz relacjami między nimi^[5.5].

Boyce

Mary Boyce tłumaczyła formułę następująco:

Asza jest dobra, jest najlepsza. Według życzenia jest, według życzenia [niech] będzie dla nas. Asza należy do Aszy Wahiszy.^{[9.1][k]}

— Nieznany, tłumaczenie Mary Boyce, Jasna 27.14

Boyce interpretowała Aszem Wohu jako krótką, bardzo starą mantrę skupiającą uwagę wiernego na Aszy i jednocześnie na Amszaspandzie Asza Wahisza.

Kellens

Jean Kellens tłumaczył formułę następująco:

Dobra Asza jest bardzo dobra.
uštā jest uštā dla niego.
Co znaczy, że Asza jest dla bardzo dobrej Aszy^{[8.2][l]}

— Nieznany, tłumaczenie Jean Kellens, Jasna 27.14

Kellens interpretował mantrę jako skondensowany komentarz do pojęcia Aszy, zbudowany z fraz zaczerpniętych z Gath: *uštā ahmāi* z Jasny 43.1 oraz *ašəm vohū* z Jasny 51.20^[8.2]. Według niego formuła ma charakter niemal tautologicznej gry pojęciowej i jest próbą wydobycia logiki pojęcia Aszy przez celowe napięcie między powtórzeniem, przesunięciem i objaśnieniem^[8.2].

Skjærvø

Prods Oktor Skjaervo tłumaczył formułę następująco:

Ład jest najwyższym dobrem [najlepszą nagrodą] jakie istnieje.
Istnieją upragnione rzeczy w pragnieniu tego,
gdy [czyjś] Porządek [jest] dla Najlepszego Porządku
[Gdy ludzie postępują zgodnie z porządkiem ustanowionym przez Ahurę Mazdę, czeka ich spełnienie pragnień].^{[14.3][m]}

— Nieznany, tłumaczenie Prods Oktor Skjaervo, Jasna 27.14

Skjærvø interpretował Aszem Wohu jako formułę dotyczącą ładu i korzyści płynących z udziału w odnowieniu pierwotnego porządku ustanowionego przez Ahurę Mazdę^[14.3]. W jego przekładzie *aša* oznacza „ład”, „porządek świata”. Wierni, którzy wpisują się w ten ład, zostaną nagrodzeni przez Mazdę^[14.3].

Ahmadi

Amir Ahmadi tłumaczył formułę następująco:

Boska *aša* jest najlepsza. Jest spełnieniem; [jest] spełnieniem dla niej [duszy] [albo: recytacja *uštā ahmāi* jest równoznaczna ze spełnieniem, tj. spełnieniem pragnienia duszy dotyczącego najlepszego istnienia], ponieważ [podtrzymywanie] *aša* służy [osiągnięciu] najbardziej boskiej *aša*.^{[3.3][n]}

— Nieznany, tłumaczenie Amir Ahmadi, Jasna 27.14

Ahmadi uważał mantrę za formułę eschatologiczną^[3.2]. Uważał, że mówi ona o związku między doczesnym życiem a życiem pozagrobowym^[3.4]. *Aša* w mantrze ma dwojakie znaczenie. W pierwszym oznacza ład stworzonego świata, który jest najlepszy dla ludzi w ciągu ich życia^[3.5]. W drugim oznacza porządek boskiej sfery, który jest pośmiertną nagrodą dla prawych wyznawców^[3.5].

Uwagi

1. Określenie to ma dwa znaczenia. W pierwszym przypadku chodzi o tę część trzeciego nasku (*Bag nask*) sasanidzkiej Awesty, której elementy przetrwały w Jasnie 19 – 21. W drugim o czternasty nask sasanidzkiej Awesty. W tym wypadku chodzi o pierwsze znaczenie
2. Oryginalne tłumaczenie:
Die Wahrheit [ist das] Gut[e]. Sie ist das höchste Gut[e].
Sie ist im Wollen [und zwar] im Wollen
[von] Wahrheit [mit dem Ziel] auf das, was Wahrheit [als] das höchste Gut[e] ist].
3. Oryginalne tłumaczenie:
Truth is the best possession: spontaneously [uštā] Truth belongs at [his] wish [uštā] to him who is best towards Truth.
4. Oryginalne tłumaczenie:
Truth is best [of all that is] good
As desired, what is being desired
is truth for Him/him who [represents] best truth.
5. Oryginalne tłumaczenie:
Truth is best [of all that is] good
As desired, as desired, truth
is for Him/him who [represents] best truth.
6. Oryginalne tłumaczenie:
Truth is best [part of all that is] good.
As desired [all] the desired [things] are available [as] truth
for [that] which [is] best truth.
7. Oryginalne tłumaczenie:
Truth is best [part of all that is] good.
As desired [all] the desired [things] are available [as] truth
for [him] who [is] Best Truth.
8. Oryginalne tłumaczenie:
Truth is best [part of all that is] good.
As desired [all] the desired [things] are available [as] truth
for [him] who [represents] best truth.
9. Oryginalne tłumaczenie:
Truth is best/highest good/possession.
As desired/ at will the [things] desired are [available]
[as] truth to Him who [is] Best Truth.

10. Oryginalne tłumaczenie:
Das Wahrsein ist das beste/höchste Gut.
Nach Wunsch/Belieben stehen die gewünschten [Dinge] ihm,
dem Besten Wahrsein, [als] Wahrsein [zur Verfügung].
11. Oryginalne tłumaczenie:
Aša [is] good, it is best. According to wish it is, according to wish *it shall be for us. Aša belongs to Aša Vahišta.
12. Oryginalne tłumaczenie:
[L]e bon Aša est très bon
uštā est uštā pour lui
[C]e qui signifie qu'Aša est pour le très bon Aša.
13. Oryginalne tłumaczenie:
Order is the best good [reward/possession] there is.
There are wished-for things in the wish for this one
when [one's] Order [is] for the best Order.
[When humans behave so that Ahura Mazdâ's Order is upheld, then they will obtain their heart's desire.]
14. Oryginalne tłumaczenie:
Divine aša is the best. It is fulfillment; [it is] fulfillment for it [the soul (or) recitation of *uštā ahmāi* is tantamount to fulfillment, i.e., of the soul's desire for the best existence], since [upholding] aša is for [attaining] the most divine aša.

Przypisy

1. Bernfried Schlerath, *AŠEM VOHŪ* (<https://www.iranicaonline.org/articles/asem-vohu-the-second-of-the-four-great-prayers/>), Encyclopaedia Iranica, DOI: 10.1163/2330-4804_EIRO_COM_5918 (http://dx.doi.org/10.1163%2F2330-4804_EIRO_COM_5918) [dostęp 2026-07-10] (ang.).
2. Maneckji Nusservanji Dhalla, *Zoroastrian theology: from the earliest times to the present day*, New York: AMS Press, 1972, ISBN 978-0-404-02123-8.
 - 2.1. s. 116.
 - 2.2. s. 118.
 - 2.3. s. 175.
3. Amir Ahmadi, *Some Remarks Regarding the ašəm vohū*, „Indo-Iranian Journal”, 58 (2), 2015, 101-116., DOI: 10.1163//15728536-05800050 (<https://dx.doi.org/10.1163%2F%2F15728536-05800050>) (ang.).
 - 3.1. s. 102.
 - 3.2. s. 101.
 - 3.3. s. 115.
 - 3.4. s. 109.
 - 3.5. s. 114.
4. Karl F. Geldner, , *Avesta - The Sacred Books of the Parsis*”, vol. I, Stuttgart 1896.
 - 4.1. s. 98.

5. Helmut Humbach, Josef Elfenbein, Prods Oktor Skjaervo, *The Gāthās of Zarathushtra and the other old Avestan Texts*, t. 2, Heidelberg: Winter, 1991, ISBN 978-3-533-04473-4.
 - 5.1. s. 12.
 - 5.2. s. 1.
 - 5.3. s. 8.
 - 5.4. s. 9.
 - 5.5. s. 13.
6. Wolfgang Lentz, *ASHEM VOHU (YASNA 27, 14)*, [w:] J.C. Heesterman, G.H. Schokker, V.I. Subramoniam (red.), *Pratidanam : Indian, Iranian, and Indo-European studies presented to Franciscus Bernardus Jacobus Kuiper on his sixtieth birthday*, Haga, Paryż: De Gruyter Mouton, 1968, ISBN 978-3112415290.
 - 6.1. s. 161.
 - 6.2. s. 167.
 - 6.3. s. 168.
7. Almut Hintze, *Zarathustra's Time and Homeland Linguistic Perspectives*, [w:] Michael Stausberg, Yuhan Sohrab-Dinshaw Vevaina, Anna Tessmann (red.), *The Wiley Blackwell Companion to Zoroastrianism*, wyd. 1st ed, Wiley Blackwell Companions to Religion Series, Chicester: John Wiley & Sons, Incorporated, 2015, s. 31–38, ISBN 978-1-4443-3135-6.
 - 7.1. s. 32.
 - 7.2. s. 36.
8. Jean Kellens, *The Gāthās, Said to Be of Zarathustra*, [w:] Michael Stausberg, Yuhan Sohrab-Dinshaw Vevaina, Anna Tessmann (red.), *The Wiley Blackwell Companion to Zoroastrianism*, wyd. 1st ed, Wiley Blackwell Companions to Religion Series, Chicester: John Wiley & Sons, Incorporated, 2015, s. 44–50, ISBN 978-1-4443-3135-6.
 - 8.1. s. 46.
 - 8.2. s. 52.
9. Mary Boyce, *A History of Zoroastrianism: the Early Period*, t. 1, Lejda: Brill, 1996, ISBN 978-90-04-10474-7.
 - 9.1. s. 262.
 - 9.2. s. 265.
10. Firoze M. Kotwal, Philip G. Kreyenbroek, *Prayer*, [w:] Michael Stausberg, Yuhan Sohrab-Dinshaw Vevaina, Anna Tessmann (red.), *The Wiley Blackwell Companion to Zoroastrianism*, wyd. 1st ed, Wiley Blackwell Companions to Religion Series, Chicester: John Wiley & Sons, Incorporated, 2015, s. 333–344, ISBN 978-1-4443-3135-6.
 - 10.1. s. 337.
 - 10.2. s. 338.
11. Michael Stausberg, Ramiyar P. Karanjia, *Rituals*, [w:] Michael Stausberg, Yuhan Sohrab-Dinshaw Vevaina, Anna Tessmann (red.), *The Wiley Blackwell Companion to Zoroastrianism*, wyd. 1st ed, Wiley Blackwell Companions to Religion Series, Chicester: John Wiley & Sons, Incorporated, 2015, s. 369–377, ISBN 978-1-4443-3135-6.
 - 11.1. s. 369.
12. Alan V. Williams, *Purity and Pollution / The Body*, [w:] Michael Stausberg, Yuhan Sohrab-Dinshaw Vevaina, Anna Tessmann (red.), *The Wiley Blackwell Companion to Zoroastrianism*, wyd. 1st ed, Wiley Blackwell Companions to Religion Series, Chicester: John Wiley & Sons, Incorporated, 2015, s. 345–361, ISBN 978-1-4443-3135-6.
 - 12.1. s. 355.

13. Miguel Angel Andrés-Toledo, *Primary Sources: Avestan and Pahlavi*, [w:] Michael Stausberg, Yuhan Sohrab-Dinshaw Vevaina, Anna Tessmann (red.), *The Wiley Blackwell Companion to Zoroastrianism*, wyd. 1st ed, Wiley Blackwell Companions to Religion Series, Chicester: John Wiley & Sons, Incorporated, 2015, s. 519–528, ISBN 978-1-4443-3135-6.
13.1. s. 522.
14. Prods Oktor Skjærvø, *Introduction to Zoroastrianism* (<https://www.yumpu.com/en/document/view/1818241/zoroastrianism-p-oktor-skjaerv-harvard-university->) [online], 2012.
14.1. s. 65.
14.2. s. 78.
14.3. s. 96.
15. Helmut Humbach, Pallan Ichaporia, *The Heritage of Zarathushtra: A New Translation of His Gathas*, Heidelberg: Winter, 1994, ISBN 978-3825302511.
15.1. s. 21.
16. James Darmesteter (tłum.), *The Zend-Avesta vol 2*, seria Sacred Books of the East, Oxford: Oxford University Press, 1883.
16.1. s. 311.
16.2. s. 311-312.
17. Mary Boyce, *Zoroastrians: Their Religious Beliefs and Practices*, Routledge, 2000, ISBN 978-0-415-23903-5.
17.1. s. 38.
18. Jenny Rose, *Zoroastrianism: An Introduction*, Londyn, Nowy Jork: I.B. Tauris, 2011, ISBN 978-1-84885-087-3.
18.1. s. 225.
18.2. s. 151-152.
19. Nicholas Sims-Williams, Ilya Gershevitch, *The Sogdian Fragments of the British Library*, „Indo-Iranian Journal”, 18 (1/2), 1976, s. 43–82, DOI: 10.1163/000000076790079492 (<https://dx.doi.org/10.1163/000000076790079492>) (ang.).
19.1. s. 48.
19.2. s. 75.
19.3. s. 81.
20. Helmut Humbach, Josef Elfenbein, Prods Oktor Skjaervo, *The Gāthās of Zarathushtra and the other old Avestan Texts*, t. 1, Heidelberg: Winter, 1991, ISBN 978-3-533-04473-4.
20.1. s. 115.
21. Helmut Humbach, Klauss Faiss, *Zarathushtra and his Antagonists: A Sociolinguistic Study with English and German Translation of His Gathas*, Wiesbaden: Dr. Ludwig Reichert Verlag, 2010, ISBN 978-3-89500-768-2.
21.1. s. 73.

Bibliografia

- Amir Ahmadi, „Some Remarks Regarding the ašəm vohū” w: Indo-Iranian Journal, Vol. 58, No. 2, 2015, s. 101–116.
- Miguel Ángel Andrés-Toledo, „Primary Sources – Avestan and Pahlavi” w: Michael Stausberg, Yuhan Sohrab-Dinshaw Vevaina, Anna Tessmann (red.), „The Wiley Blackwell Companion to Zoroastrianism”, Wiley Blackwell, 2015, s. 519–528. ISBN 9781444331356.
- Mary Boyce: A History of Zoroastrianism: the Early Period, vol. I. Brill, 1996. ISBN 9789004104747.

- Mary Boyce, „Zoroastrians: Their Religious Beliefs and Practices”, Routledge, 2000. [ISBN 9780415239035](#).
- James Darmesteter (tłum.), „The Zend-Avesta”, vol. 2, The Sacred Books of the East, Oxford, 1883.
- Maneckji Nusservanji Dhalla, „Zoroastrian Theology - From the Earliest Times to the Present Day”, Nowy Jork, 1914.
- Karl F. Geldner, „Avesta - The Sacred Books of the Parsis”, vol. I, Stuttgart, 1896.
- Almut Hintze, „Zarathustra's Time and Homeland Linguistic Perspectives” w: Michael Stausberg, Yuhan Sohrab-Dinshaw Vevaina, Anna Tessmann (red.), „The Wiley Blackwell Companion to Zoroastrianism”, Wiley Blackwell, 2015, s. 31–38. [ISBN 9781444331356](#).
- Helmut Humbach, Josef Elfenbein, Prods Oktor Skjaervo, „The Gāthās of Zarathushtra and the Other Old Avestan Texts”, Volume 1 – Introduction: Text and Translation, Heidelberg, 1991. [ISBN 9783533044734](#).
- Helmut Humbach, Josef Elfenbein, Prods Oktor Skjaervo, „The Gāthās of Zarathushtra and the Other Old Avestan Texts”, Volume 2 – Commentary, Heidelberg, 1991. [ISBN 9783533044734](#).
- Helmut Humbach, Klauss Faiss, „Zarathushtra and his Antagonists: A Sociolinguistic Study with English and German Translation of His Gathas”, Wiesbaden, 2010. [ISBN 9783895007682](#).
- Helmut Humbach, Pallan Ichaporia, „The Heritage of Zarathushtra: A New Translation of His Gathas”, Heidelberg, 1994. [ISBN 9783825302511](#).
- Jean Kellens, „Etudes avestiques et mazdéennes: Volume 3, Le long préambule du sacrifice (Yasna 16 à 27.12, avec les intercalations de Visprad 7 à 12)”, Paryż, 2010. [ISBN 9782701802725](#).
- Jean Kellens, „The Gāthās, Said to Be of Zarathustra” w: Michael Stausberg, Yuhan Sohrab-Dinshaw Vevaina, Anna Tessmann (red.), „The Wiley Blackwell Companion to Zoroastrianism”, Wiley Blackwell, 2015, s. 44–50. [ISBN 9781444331356](#).
- Firoze M. Kotwal, Philip G. Kreyenbroek, „Prayer” w: Michael Stausberg, Yuhan Sohrab-Dinshaw Vevaina, Anna Tessmann (red.), „The Wiley Blackwell Companion to Zoroastrianism”, Wiley Blackwell, 2015, s. 333–344. [ISBN 9781444331356](#).
- Wolfgang Lentz, „ASHEM VOHU (YASNA 27, 14)” w: J. C. Heesterman, G. H. Schokker, V. I. Subramoniam (red.), „Pratidanam: Indian, Iranian, and Indo-European Studies Presented to Franciscus Bernardus Kuiper on His Sixtieth Birthday: 34”, Haga, Paryż, 1968, s. 160–169.
- Jenny Rose, „Zoroastrianism: An Introduction”, I.B. Tauris, 2011. [ISBN 9781848850873](#).
- Bernfried Schlerath, AŠEM VOHŪ (<https://www.iranicaonline.org/articles/asem-vohu-the-second-of-the-four-great-prayers/>), Encyclopedia Iranica.
- Nicholas Sims-Williams, Ilya Gershevitch, „The Sogdian Fragments of the British Library” w: Indo-Iranian Journal, wol. 18, No. 1/2 (czerwiec/lipiec 1976), s. 43–82.
- Prods Oktor Skjærvø, Introduction to Zoroastrianism (<https://www.yumpu.com/en/document/view/11818241/zoroastrianism-p-oktor-skjaerv-harvard-university->), 2012.
- Michael Stausberg, Ramiyar P. Karanjia, „Rituals” w: Michael Stausberg, Yuhan Sohrab-Dinshaw Vevaina, Anna Tessmann (red.), „The Wiley Blackwell Companion to Zoroastrianism”, Wiley Blackwell, 2015, s. 363–377. [ISBN 9781444331356](#).
- Alan V. Williams, „Purity and Pollution / The Body” w: Michael Stausberg, Yuhan Sohrab-Dinshaw Vevaina, Anna Tessmann (red.), „The Wiley Blackwell Companion to Zoroastrianism”, Wiley Blackwell, 2015, s. 345–361. [ISBN 9781444331356](#).